

УДК 159.9

Л. А. Остапенко, к. ю. н., доцент,
К. О. Кальницька, к. психол. н., доцент,
Т. В. Мазур, к. психол. н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИПУСКНИКІВ БАКАЛАВРАТУ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Актуальність теми дослідження. *Формування професійної ідентичності студентства зумовлене як вимогами сучасного суспільства щодо розвитку самосвідомості особистості, так і запитом теорії і практики вищої освіти в Україні.*

Постановка проблеми. *Фахівець соціономічної професії є «інструментом» впливу на клієнта, тому надання ним якісної професійної допомоги потребує сформованої професійної ідентичності.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Професійна ідентичність, як динамічне утворення, розвивається в процесі професійного становлення особистості (А. М. Лукіяничук), сприяє її самореалізації у фаховій діяльності, усвідомленню приналежності до професії та професійного співтовариства (А. С. Борисюк, Н. І. Кривоконь, К. О. Кальницька).*

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. *Залишається недостатньо опрацьованою проблема набуття студентами ціннісно-смыслових мотиваційних утворень, пов'язаних із професією.*

Постановка завдання полягає у виявленні специфіки ціннісно-смысового компоненту в структурі ідентифікації з майбутньою професією студентів-випускників бакалаврату, які здобувають вищу освіту за напрямками підготовки «Правознавство» і «Соціальна робота».

Викладення основного матеріалу. *Результати дослідження ціннісно-смысового компоненту професійної ідентичності студентів, які спеціалізуються на наданні правової і соціально-психологічної допомоги людям, свідчать, що лише у половини майбутніх юристів і соціальних працівників професійна ідентичність формується успішно і пов'язана з розширенням уявлень про ціннісні складові майбутньої професійної діяльності.*

Висновки. *Ціннісно-смыслова складова професійної ідентичності майбутніх юристів пов'язана з престижем професії і оптимізмом з приводу професійної самореалізації, натомість майбутні соціальні працівники орієнтовані на гуманістичні цінності і духовну задоволеність від процесу набуття професії.*

Ключові слова: *професійна ідентичність; професійна мотивація; ціннісно-смысові характеристики професійної ідентичності.*

L. A. Ostapenko, Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
K. A. Kalnytska, Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
T. V. Mazur, Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor

SPECIFICS OF VALUE-RELATED COMPONENT OF PROFESSIONAL IDENTITY OF THE GRADUATES WITH HUMAN-RELATED PROFESSIONS

Urgency of the research. *Formation of professional identity in students is determined by requirements of the modern society to the development of individual self-awareness as well as by the request of theory and practice in higher education in Ukraine.*

Target setting. *The personality of a specialist with a human-related profession is a "tool" of influence on a client. Thus, it is necessary for such a specialist to have a formed professional identity in order to provide qualitative professional assistance.*

Actual scientific researches and issues analysis. Professional identity as a dynamic entity is developed in the process of professional growth (A. M. Lukianchuk). It contributes to self-realization of a person in the professional realm and helps to identify oneself with a certain profession and professional community (A. S. Borysiuk, N. I. Kryvokon, K. O. Kalnytska).

Uninvestigated parts of general matters defining. It is still not researched how students acquire profession-related values and meanings that are part of motivation.

The research objective – specifics of value-related components in the structure of professional identification of bachelor students majoring in "Law" and "Social Work".

The statement of basic materials. The results of the research of value-related components in professional identity of students have shown that only half of the future lawyers and social workers have a professional identity formed successfully. Their professional identity is linked to the expansion of students' perceptions of the value components of their future professional activity.

Conclusions. Value-related components of the professional identity of future lawyers is linked to prestige of their profession and optimism regarding their professional self-realization; instead, future social workers have humanistic values as dominating and are oriented at spiritual satisfaction from the very process of acquiring a profession.

Keywords: professional identity; professional motivation; value-related characteristics of professional identity.

DOI: 10.25140/2412-1185-2018-2(12)-65-73

Актуальність теми дослідження. У сучасній теорії і практиці вищої освіти пріоритетна увага приділяється проблемі набуття студентами професійної ідентифікації з майбутнім фахом, що пов'язано, насамперед, із впровадженням в освіту компетентнісного підходу, який передбачає формування інтегральних, загальних та фахових компетенцій здобувачів вищої освіти, розвиток їх професійної самосвідомості та ідентичності. Саме тому гостро постала проблема формування професійної ідентичності особистості студентської молоді.

Постановка проблеми. Професійне становлення особистоті супроводжується зміною уявлень людини про себе, свого місця у професійному світі, професійним самовизначенням, тобто набуттям професійної ідентичності, яка має особливе значення у підготовці майбутніх працівників соціономічних професій, де об'єктом праці є людина з її різноманітними проблемами і труднощами. Оскільки сама особистість фахівця соціономічного профілю є «інструментом» впливу на клієнта, то у разі несформованої професійної ідентичності унеможливується його здатність до надання якісної професійної допомоги. Вивчення, розвиток і формування професійної ідентичності майбутніх працівників соціономічних професій у процесі вузівської підготовки актуалізує пошук нових орієнтирів освіти, її цілей, можливостей та технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна ідентичність являє собою набір певних характеристик, що допомагають людині орієнтуватися у світі професій, реалізовувати особистий професійний потенціал. Крім того, сформована професійна ідентичність підвищує рівень впевненості в собі, дозволяє відчувати причетність до великої професійної групи, визначити своє місце в світі соціальних взаємодій.

На разі більшість дослідників збігаються в думці, що сформована професійна ідентичність забезпечує людині цілісність, визначеність і починає активно формуватися уже на етапі професійного навчання у просторі процесів самовизначення, самоорганізації, персоналізації у юнацькому періоді. Тобто, професійна ідентичність не може розглядатися у відриві від особистісного розвитку, у тому числі без урахування мотиваційної складової (Н. І. Кривоконь [1], К. О. Кальницька [2], В. В. Павлюх [3], Л. Б. Шнейдер [4] та ін.).

Як слушно зазначає А. С. Борисюк, професійна ідентичність тісно взаємопов'язана зі складовими професійного становлення фахівця та виступає передумовою й результатом професійного розвитку особистості [5, с. 9]. Так, підкреслюючи значення професійної ідентичності, авторка визначає професійну ідентичність як «складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, характеристику особистості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала, а також до професії, ставлення до професійної спільноти» [5, с. 12]. Зважаючи на те, що в юнацькому віці функціями самосвідомо-

сті виступає пізнання себе, удосконалення себе і пошук себе в професії, К. О. Кальницька також поділяє думку, що ідентифікація студента виступає детермінантою і водночас механізмом становлення самосвідомості його особистості, зокрема й професійної самоідентифікації [2, с. 357].

Разом з тим, професійна ідентичність, вважає О. П. Єрмолаєва, є аналогом понять професійного самовизначення, професіоналізації, професійного саморозвитку тощо. При цьому, авторка підкреслює, що процес формування професійної ідентичності займає досить тривалий час і вимагає від особистості певного досвіду професійної діяльності [6]. Це означає, що в процесі університетської підготовки майбутній спеціаліст лише розпочинає процес формування професійної самоідентичності, завершуючи його після закінчення закладу вищої освіти і тільки за умови подальшої трудової діяльності за обраною професією. Натомість є вагомими підстави вважати, що цей процес може бути прискорений, якщо в ході професійного навчання набуттю професійної ідентичності приділяється особлива увага. Студенти в повному обсязі отримують не тільки теоретичні знання, а й досвід практичної діяльності у реальному часі під час виробничої, переддипломної, науково-дослідницької практик, у ході проведення ділових та рольових ігор, майстер-класів, тренінгів, різного роду професійних івентів тощо. Тому професійна самоідентифікація майбутнього фахівця передбачає не тільки теоретичне навчання, а й реалізацію науково-дослідної, соціально-психологічної та організаційної складової навчально-освітнього процесу.

Власне процес формування професійної ідентичності складається із сукупності професійних конструктів: професійного самовизначення; професійної придатності; вироблення професійно важливих якостей; професійної готовності; професійного розвитку; розробки професійного життєвого плану [1].

Отже, професійна ідентичність є частиною соціальної ідентичності особистості, при цьому вона формується відповідно до закономірностей її розвитку (самовизначення, вироблення стилю поведінки в соціальній групі, з урахуванням процесів конформності та інтерналізації, засвоєння цінностей і сенсів певної групи, позитивне ставлення до неї, міжособистісні стосунки, міжгрупові відносини).

У ході становлення професійної ідентичності, за Е. Еріксоном, індивід проходить ті ж етапи, що й при соціалізації: довіру, автономію, ініціативність, досягнення, ідентичність, інтимність, творчість, інтеграцію [7]. Кілька ступенів процесу становлення професійної ідентичності особистості виділяє Л. Б. Шнейдер:

- невиражена (відсутність професійного досвіду і спілкування, чітких тактичних і стратегічних професійних цілей);
- виражена, але пасивна (придбання початкового досвіду, засвоєння початкового багажу знань, визначення своїх можливостей);
- активна (втілення в реальність обраних цілей, вироблення власного професійного стилю, спілкування);
- стійка (професійне самовдосконалення, вільне володіння професією, передача професійного досвіду, відчуття власної професійної значущості) [4, с. 103].

Разом з тим, дослідниця джерелами формування професійної ідентичності вважає такі фактори:

- об'єктивно існуючий освітньо-професійний компонент;
- суб'єктивна система очікувань і переваг, ідеальні образи професії;
- професійна самопрезентація та позитивне сприйняття себе як суб'єкта професійної діяльності;
- професійні норми (цінності) і атрибути; успішне освоєння правил і норм професійної діяльності [4].

На думку А. М. Лукіяничук, професійна ідентичність – це динамічна система, яка формується у процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності і впливає на ціннісно-смыслову сферу і удосконалення професійної майстерності майбутнього спеціаліста [8]. Специфікою процесу формування професійної ідентичності є те, що це практично неусвідомлюваний процес [6]. Тому так важливо в ході професійної підготовки допомогти студентам знайти свої «особистісні смисли», своє місце в просторі обраної професії, де і як саме вони будуть працювати, чітко уявити очікуваний результат або продукт своєї майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, сучасна конструкція вищої професійної освіти передбачає посилення розвивального і виховного аспектів, спрямованих на формування професійної ідентичності майбутніх фахівців. Це сприяє, з одного боку, подальшій успішній професійній діяльності випускників, а з іншого – дозволяє закладам вищої освіти помітно підвищити якість професійного навчання студентів.

Отже, аналіз літературних джерел дає підстави розглядати професійну ідентичність як комплекс уявлень людини про себе як професіонала. Одночасно це динамічне утворення, яке розвивається в процесі професійного розвитку, забезпечуючи послідовне й оптимальне проходження всіх стадій професійного становлення. Набуття професійної ідентичності сприяє самореалізації особистості у фаховій діяльності, усвідомленню приналежності до певної професії та професійного співтовариства.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Як було зазначено вище, на сучасному етапі становлення інституту освіти в Україні, нагальною є проблема професійної ідентичності молодого покоління, про що свідчить її широке висвітлення у наукових джерелах. Тому створення умов для самостійного вибору практико-орієнтованих завдань, організація навчання на основі компетентнісного підходу сприяють розвитку професійної ідентичності студентства, становленню внутрішньої мотивації їх навчальної та професійної діяльності. Однак залишається недостатньо опрацьованою проблема становлення професійної ідентичності у період навчання в закладах вищої освіти (ЗВО), зокрема такий її важливий аспект, як набуття майбутніми фахівцями ціннісно-смыслових мотиваційних новоутворень, пов'язаних із майбутньою професією, коли особистість приймає професійні цінності як важливі і значущі. Адже усвідомлення своєї належності до певної професії, інтерналізація ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності, активне професійне самовдосконалення визначаються саме через зміст ціннісно-смыслових характеристик професійної ідентифікації і проявляється на рівні професійної самосвідомості. Позитивне прийняття цінностей професійної діяльності, їх усвідомлення й інтеріоризація в ході практичної діяльності приводить до здійснення професійно-моральної поведінки [5] і є основою для формування професійної ідентичності. Таке перетворення цінностей означає, що вони наповнилися змістом і стали особистісними. Однак бракує емпіричного матеріалу стосовно ціннісно-смыслових аспектів у формуванні професійної ідентичності фахівців соціономічних професій.

Постановка завдання. Зважаючи на гостру потребу суспільства у підготовці висококласних фахівців в освітньому процесі ЗВО завданням даного дослідження постало виявлення специфіки мотиваційно-ціннісних чинників в структурі ідентифікації з майбутньою професією студентів-випускників бакалаврату, які здобувають вищу професійну освіту за напрямом підготовки «Правознавство» і «Соціальна робота».

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проводилося на базі Інституту права і соціальних технологій Чернігівського національного технологічного університету. У дослідженні взяли участь 46 випускників-бакалаврів 4-х курсів юридичного факультету спеціальності «Правознавство» та 42 випускника бакалаврату факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації, що навчаються за спеціальністю «Соціальна робота».

Для дослідження мотиваційно-ціннісних чинників професійної ідентифікації у якості психодіагностичного інструментарію використовувались стандартизовані методики. Для вивчення специфіки мотивації до майбутньої професії було застосовано методику К. Замфір у модифікації А. О. Реана «Мотивація професійної діяльності» [9]. Ця методика дає можливість визначити наявний мотиваційний комплекс особистості, який відображає тип співвідношення трьох видів мотивації: внутрішньої, зовнішньої позитивної та зовнішньої негативної. Згідно К. Замфір в оптимальному варіанті мотиваційного комплексу внутрішня мотивація має найбільше значення порівняно з іншими компонентами, але за умови, якщо зовнішня позитивна мотивація представлена також на високому рівні її показники вищі, ніж у внутрішній негативній мотивації [10]. Таке розуміння співвідношення складових мотиваційного комплексу ґрунтується на уявленнях О. М. Леонтьєва про ієрархію мотивів: «... сенсовісні мотиви завжди займають більш високе ієрархічне місце, навіть якщо вони не мають прямої афектогенності» [11, с. 154]. Методика дозволяє вимірювати сім видів професійних мотивів: задоволення від самого процесу і результату майбутньої професії, можливість найбільш повної самореалізації (внутрішня мотивація), грошовий зарібок, прагнення до просування по роботі, потреба в досягненні соціального престижу і поваги (зовнішня позитивна мотивація), прагнення уникнути критики, можливих покарань і неприємностей (зовнішня негативна мотивація).

З метою вивчення особливостей сформованості у студентів професійної ідентифікації використано «Опитувальник професійної ідентичності студентів» (автор У. С. Родигіна) [12], адаптований нами до професії юриста і соціального працівника. Цей опитувальник дозволяє оцінити сформованість професійної ідентичності через її емоційну складову та активність у професійно-

му навчанні. Вимірювання цих показників здійснюється за двома шкалами. Перша шкала – це емоційне ставлення й прийняття себе у майбутній професії (у нашому дослідженні ми запитували стосовно професії юриста чи соціального працівника), а друга – професійну активність щодо професійного навчання і професійного зростання для подальшої роботи у відповідній сфері.

Для оцінки рівня сформованості статусів професійної ідентичності було використано методику вивчення статусів професійної ідентичності (розробка А. А. Азбель за участю А. Г. Грецова) [13]. Дослідження статусів професійної ідентичності дозволяє глибше зануритися в розуміння сутності феномену професійної ідентичності, знайти зв'язки між різними статусами та компонентами професійної ідентичності. Статуси професійної ідентичності Дж. Марсія розуміє як певні стани формування ідентичності, що вказують на проходження індивідом періоду прийняття рішення, прийняття зобов'язання в ставленні до системи цінностей, власного майбутнього професійного шляху [14].

Спираючись на статусну модель Дж. Марсія, автори методики виділили чотири статуси професійної ідентичності, яку набуває людина у процесі професійного самовизначення:

- «невизначена професійна ідентичність», що являє собою відсутність вибору професії, незрозуміння можливості здобувати в ній кар'єрне зростання;
- «нав'язана професійна ідентичність», коли існують сформовані уявлення про професійне майбутнє, однак вони не є результатом самостійного вибору, тобто нав'язані ззовні;
- «мораторій професійної ідентичності», яку автори описують як кризу вибору професії, коли людина має уявлення про професію, але ще не визначилась і знаходиться у пошуку найкращого для себе варіанту;
- «сформована професійна ідентичність», яка свідчить про чіткість професійних планів і це є результатом самостійного і усвідомленого рішення.

Статистична обробка результатів дослідження проводилась за допомогою χ^2 -критерію у пакеті статистичної обробки інформації SPSS.

Аналіз отриманих результатів показав, що у переважній більшості майбутні юристи, як і майбутні фахівці соціальної роботи, задоволені вибором обраної професії. Однак отримані результати (табл.1) засвідчили наявність статистично достовірних відмінностей між досліджуваними групами студентів за показником «внутрішня мотивація» і «зовнішня позитивна мотивація». Так, випускники бакалаврату юридичного факультету, на відміну від випускників-бакалаврів соціальної роботи, мають більш сформовану внутрішню мотивацію, яка пов'язана саме зі змістом майбутньої професійної діяльності.

Таблиця 1

Особливості мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності (дані у %) (за методикою К. Замфір «Мотивація професійної діяльності» у модифікації А. О. Реана [10])

Показники мотивації до професійної діяльності	Випускники-бакалаври соціальної роботи	Випускники-бакалаври права	χ^2
Внутрішня мотивація	40,1	59,3	5,46*
Зовнішня позитивна мотивація	46,3	30,2	5,25*
Зовнішня негативна мотивація	13,6	10,5	3,18

* $N_{крит} = 5,33$ при $p \leq 0,05$ і $9,35$ при $p \leq 0,01$

Отже, більшість випускників-бакалаврів юридичного факультету усвідомлюють користь свого навчання для фахового зростання, зацікавлені у здобутті нових знань.

У той же час, на відміну від майбутніх юристів, випускники-бакалаври соціальної роботи виявляють позитивні емоції від самого процесу набуття професії, самореалізації в навчальній діяльності, те, як вона буде оцінена оточуючими (похвала, позитивна оцінка, заохочення).

Слід також відмітити, що зовнішня негативна мотивація, для якої характерним є навчання без зацікавленості майбутньою професією, представлена незначною кількістю студентів випускного курсу бакалаврату обох спеціальностей (13,6% юридичного факультету і 10,5% факультету соціальної роботи). Таким чином, можна констатувати, що у частини випускників бакалаврату все ж немає достатньої професійної спрямованості, тому в майбутньому у них можливі швидке емоційне вигорання у професії, поява конфліктів у професійному оточенні, що в цілому перешкоджатиме професійному зростанню, становленню професійної ідентичності. Звідси постає необ-

хідність впровадити у навчальний процес додаткові соціально-психологічні та професійно зорієнтовані організаційні заходи задля підвищення рівня внутрішньої мотивації майбутніх юристів і соціальних працівників.

Результати вивчення статусів професійної ідентичності (за методикою А. А. Азбель), засвідчили, що наприкінці навчання на бакалавраті сформована професійна ідентичність притаманна 50,2% студентам-юристам і 44,2% студентам соціальної роботи (Табл. 2 і Рис. 1). Тобто лише половина випускників бакалаврату обох спеціальностей мають визначені професійні плани як результат осмисленого вибору майбутньої професії та сформулювали систему значущих професійних цінностей.

Як видно з Табл. 2 і Рис. 1, у досліджуваних групах студентів найбільша відмінність спостерігається за показником «мораторій професійної ідентичності» (термінологія Дж. Марсія). Тобто біля третини майбутніх фахівців соціальної роботи, на відміну від випускників бакалаврату юридичного факультету, переживають певну кризу професійної ідентичності, пов'язану з вибором альтернативних варіантів майбутньої професійної діяльності, і активно намагаються її подолати за допомогою обґрунтованих і осмислених рішень про своє професійне майбутнє. Випускники-бакалаври спеціальності «Соціальна робота» замислюються над тим, чи правильно обрали професію, розмірковують про можливі варіанти подальшого професійного навчання, прагнуть якомога більше дізнатися про можливості свого працевлаштування. Даний емпіричний факт можна пояснити тим, що до кінця навчання бакалаври соціальної роботи більшою мірою, ніж майбутні юристи, усвідомлюють варіативність перспектив свого професійного розвитку, прагнуть прийняти осмислене рішення з приводу професійного майбутнього, і тим самим демонструють суб'єкту позицію щодо власного вибору професії.

Таблиця 2

Статуси професійної ідентичності випускників-бакалаврів ЗВО за методикою А. А. Азбель (у %)

Статус професійної ідентичності	Випускники-бакалаври соціальної роботи	Випускники-бакалаври права	χ^2
Невизначена професійна ідентичність	10,2	13,1	1,83
Нав'язана професійна ідентичність	13,2	16,4	2,31
Мораторій професійної ідентичності	29,4	20,3	5,99*
Сформована професійна ідентичність	47,2	50,2	3,47

На Рис. 1 наочно представлено відмінності у статусах професійної ідентичності випускників-бакалаврів досліджуваних спеціальностей.

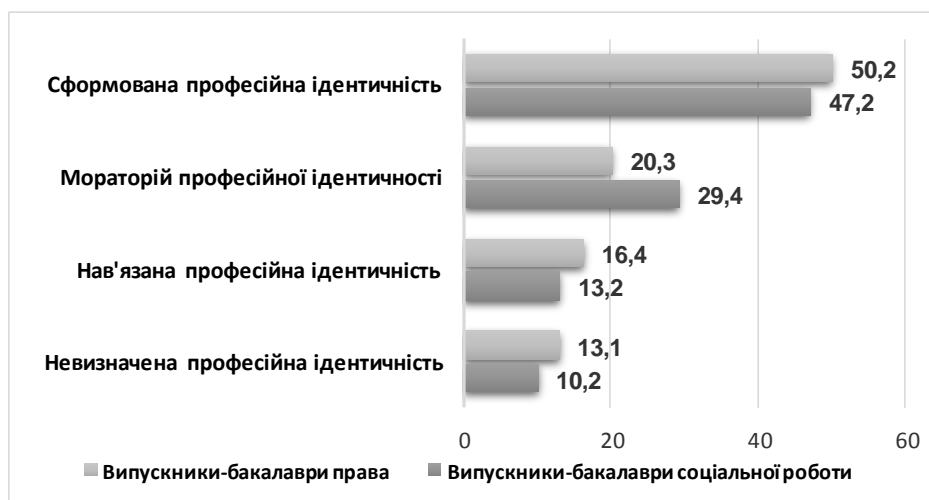

Рис. 1. Розподіл у % за статусом професійної ідентичності випускників-бакалаврів соціальної роботи і випускників-бакалаврів права

Наприкінці навчання на бакалавраті статус «нав'язаної професійної ідентичності» мають 13,2% студентів соціальної роботи і 16,4% студентів юридичного факультету. Випускники з таким статусом вибирають професію під впливом батьків, знайомих, друзів, однак у ході навчання певним чином знаходять себе у професії, стають здатними взяти на себе певні соціальні обов'язки, не проходячи через кризу ідентичності.

Невизначена професійна ідентичність, яка засвідчує відсутність професійної спрямованості, притаманна 10,2% студентам соціальної роботи і 13,1% студентам юридичного факультету. Ці студенти наприкінці навчання на бакалавраті не прийняли на себе жодних соціальних зобов'язань у майбутній професії. Цей факт указує на необхідність психологічного супроводу становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців під час всього періоду навчання у закладі вищої освіти.

У дослідженні за допомогою опитувальника У. С. Родигіної вивчалась емоційна складова та активність майбутніх фахівців у процесі становлення професійної ідентичності (Рис. 2).

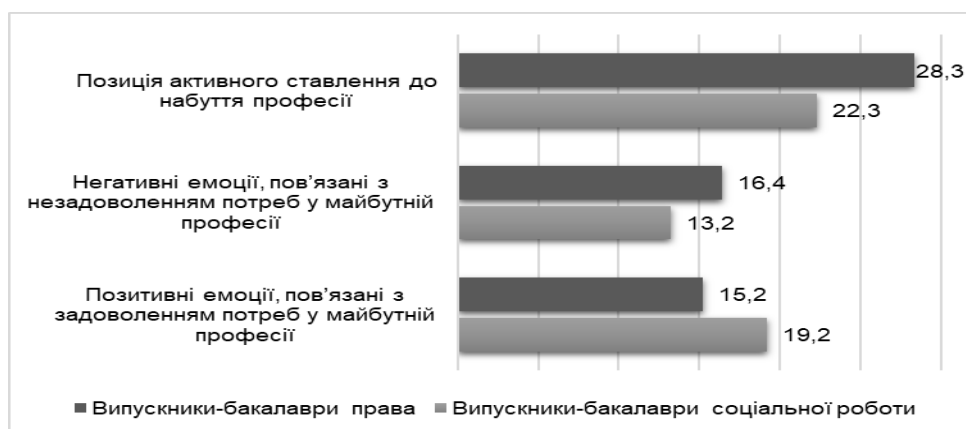

Рис 2. Відмінності за проявом емоційної складової та активності у професійному навчанні (методика У. С. Родигіної) (показники середнього балу (при максимальному 30) по кожному показнику).

Результати діагностики емоційної складової та активності показали, що у студентів обох спеціальностей переважають позитивні емоції, пов'язані з процесом навчання. Однак випускники бакалаврату соціальної роботи дещо емоційно сприятливіше налаштовані на освоєння професії, ніж студенти юридичного факультету (Рис. 2).

За другим показником цієї методики – активність у набутті професії – виявлено, що практично у всіх студентів обох спеціальностей переважає активне ставлення до одержуваної професії. Однак студенти юридичного напрямку навчання активніше проявляють себе в професії на відміну від студентів соціальної роботи, хоча відмінності за цим показником статистично несуттєві.

Висновки. Результати аналізу проблеми професіоналізації молоді дали підстави вважати професійну ідентичність комплексом уявлень людини про себе як професіонала, який динамічно розвивається в процесі професійного навчання, забезпечуючи послідовне й оптимальне проходження всіх стадій професійного становлення. Набуття професійної ідентичності сприяє самореалізації особистості студента у фаховій діяльності, усвідомленню приналежності до певної професії та професійного співтовариства.

Проведене емпіричне дослідження засвідчило, що лише у половини майбутніх юристів і соціальних працівників професійна ідентичність формується успішно і пов'язана з розширенням їх уявлень про рольові аспекти професійної діяльності. Тобто лише у кожного другого майбутнього фахівця відбувається формування нових цілей і перспектив власного професійного розвитку, переосмислення та уточнення різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, усвідомлення перспектив свого працевлаштування та побудови професійної кар'єри.

На жаль, майже кожен десятий випускник бакалаврату обох досліджуваних напрямів під час навчання не виявляє активної зацікавленості майбутньою професією, немає достатньо сформованої професійної спрямованості, що в цілому зумовлює необхідність впроваджувати у навча-

льно-освітній процес додаткові психологічні ресурси та технології задля підвищення рівня внутрішньої мотивації майбутніх юристів і соціальних працівників.

Біля третини майбутніх фахівців соціальної роботи, на відміну від випускників бакалаврату юридичного факультету, переживають певну кризу професійної ідентичності, пов'язану з вибором альтернативних варіантів майбутньої професійної діяльності, і активно намагаються її подолати за допомогою обґрунтованих і осмислених рішень про своє професійне майбутнє.

Специфіка професійної ідентичності випускників бакалаврату – майбутніх юристів – виявляється у досить високому рівні уявлень про свою роботу в майбутньому й оптимізмі з приводу професійної самореалізації. Натомість майбутні фахівці соціальної роботи мають виражену професійну ідентичність з переважанням гуманістичних цінностей, виявляють почуття компетентності і впевненості в своїх професійних силах.

Отже, ціннісно-сміслова складова професійної ідентичності студентів соціономічного профілю різних напрямків підготовки має свої особливості, що зумовлює необхідність її врахування при формуванні відповідних фахових компетенцій.

Підвищення конкурентоспроможності і мобільності майбутніх фахівців обумовлює необхідність цілеспрямованого формування професійної ідентичності студентів в період університетської підготовки. Адже сформована професійна ідентичність є показником успішного освоєння інтегральних, загальних та фахових компетенцій і готовності до їх реалізації в професійній діяльності, а також слугує надійною системою координат для осмислення як професійного, так і особистісного розвитку студента.

Література

1. Кривоконь, Н. І. Соціально-психологічні чинники професійної самоідентифікації фахівців системи захисту населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / Н. І. Кривоконь. – К., 2002. – 20 с.
2. Kalnytska K. Identification of students as a mechanism of professional self-identification and a component of personality self-consciousness / Kateryna Kalnytska // *Ukraine – EU. Innovation, Technology, Business and Law : collection of international scientific papers*. – Chernigiv : CNUT, 2018. – P. 355-358.
3. Павлюх, В. В. Особливості дослідження професійної ідентичності у майбутніх практичних психологів [Електронний ресурс] / В. В. Павлюх // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. університету імені Івана Огієнка. Сер.: Соціально-педагогічна. – 2009. – № 11. – С. 190 – 200. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkr_sp/2009_11/33.pdf.
4. Шнейдер, Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л. Б. Шнайдер. - М. : Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.
5. Борисюк, А. С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога // автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра психол. наук : 19.00.05 - соціальна психологія; психологія соціальної роботи / Борисюк Алла Степанівна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2011. – 32 с.
6. Ермолаєва, Е. П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности / Е. П. Ермолаева // *Психологическое обозрение*. – №2. – 1998. – С. 35 – 40.
7. Ericson E.H. The problem of ego identity // Stein M.R. et al. (Eds.) *Identity and anxiety: Survival of the person in mass society*. Glencoe: The Free Press, 1960. – 245 с.
8. Лукіяничук, А. М. Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації педагогічного профілю / А. М. Лукіяничук. – К., 2010. – 380 с.
9. Реан, А. А. Психология изучения личности: учеб. пособие / А. А. Реан. – СПб. : Изд-во В. А. Михайлова, 1999. – 288 с.
10. Замфир, К. Удовлетворенность трудом : пер.с румынского / К. Замфир. – М. : Политиздат, 1983. – 142 с.
11. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Смысл, 2004. – 352 с.
12. Родыгина, У. С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У. С. Родыгина // *Психологическая наука и образование*. – 2007. – № 4. – С. 39-48.
13. Азбель, А. А. Особенности формирования статусов профессиональной идентичности: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Возрастная и педагогическая психология» / А. А. Азбель. – СПб., 2004. – 219 с.
14. Marsia, J. E. Identity in adolescence // *Handbook of adolescent psychology* / ed. J. Adelson. New York: John Wiley, 1980. P. 159–187.

References

1. Kryvokon, N. I. (2002). *Sotsialno-psykholohichni chynnyky profesiinoi samoidentyfikatsii fakhivtsiv systemy zakhystu naselennia* [Socio-psychological factors of professional self-identification of experts in the system of population protection]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Kalnytska, K. (2018). Identification of students as a mechanism of professional self-identification and a component of personality self-consciousness *Ukraine – EU. Innovation, Technology, Business and Law: collection of international scientific papers* (pp. 355-358). Chernihiv: CNUT [in English].
3. Pavliukh, V. V. (2009). *Osoblyvosti doslidzhennia profesiinoi identychnosti u maibutnikh praktychnykh psykholohiv* [Peculiarities of the study of professional identity in future practical psychologists]. *Zbirnyk naukovykh prats*

Kamianets-Podilskoho nats. universytetu imeni Ivana Ohienka. Ser. : Sotsialno-pedahohichna – Collection of scientific works of Kamyanets-Podilskiy national. Ivan Ogienko University. Series: Socio-pedagogy. 11, 190-200. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp_sp/2009_11/33.pdf [in Ukrainian].

4. Shneyder, L. B. (2007). *Lichnostnaya, gendernaya i professionalnaya identichnost: teoriya i metody diagnostiki* [Personal, gender and professional identity: theory and methods of diagnosis]. Moscow: Moskovskiy psikhologo-sotsialnyy institute [in Russian].

5. Borysiuk, A. S. (2011). Sotsialno-psykholohichni zasady stanovlennia profesiinoi identychnosti maibutnoho medychnoho psykoloha [Socio-psychological principles of formation of the professional identity of the future medical psychologist]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

6. Ermolaeva, E. P. (1998). Professionalnaya identichnost kak kompleksnaya kharakteristika sootvetstviya subekta i deyatelnosti [Professional identity as a complex characteristic of the correspondence of the subject and the activity]. *Psikhologicheskoe obozrenye – Psychological Review*, 2, 35-40 [in Russian].

7. Ericson, E. H. (1960). The problem of ego identity In *Identity and anxiety: Survival of the person in mass society*. M. R. Stein, et al. (Eds.). Glencoe: The Free Press [in English].

8. Lukiianchuk, A. M. (2010). *Problema identyfikatsii u profesiinomu stanovlenni studentiv vyshchoho navchalnoho zakladu I-II rivniv akredytatsii pedahohichnoho profilu* [The problem of identification in the professional formation of students of the higher educational institution of the I-II levels of accreditation of the pedagogical profile]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Rean, A. A. (1999). *Psikhohyia yzuchenyya lichnosti* [Psychology of the study of personality]. Saint Petersburg: V. A. Mykhaylova [in Russian]

10. Zamfir, K. (1983). *Udovletvorennost trdom* [Satisfaction with work]. Moscow: Polytyzdat [in Russian].

11. Leontyev, A. N. (2004). *Deyatelnost. Soznanie. Lichnost* [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow: Smysl [in Russian].

12. Rodyhyna, U. S. (2007). Psykholohycheskye osobennosti professyonalnoy ydentychnosti studentov [Psychological features of professional identity of students]. *Psikhologicheskaya nauka y obrazovanye – Psychological Science and Education*, 4, 39-48 [in Russian].

13. Azbel, A. A. (2004). Osobennosti formirovaniya statusov professyonalnoy ydentychnosti [Features of the formation of the status of professional identity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Saint Petersburg [in Russian]

14. Marsia, J. E. (1980). *Identity in adolescence. Handbook of adolescent psychology*. J. Adelson (Ed.). New York: John Wiley [in English].

Надійшла 03.12.2018

Бібліографічний опис для цитування:

Остапенко, Л. А. Особливості ціннісно-сміслового компоненту професійної ідентичності випускників бакалаврату соціономічного профілю / Остапенко, Л. А., К. О. Кальницька, Т. В. Мазур // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2018. – № 2 (12). – С. 65-73.